

***Twierdza Europa.* Łukasz Skąpski**

kurator: Stanisław Welbel

Dokumentacja (fragment) złożona do konkursu
na kuratorski projekt wystawy w Pawilonie Polskim
na 59 Międzynarodowej Wystawie Sztuki
w Wenecji w 2022 r.

- 1. koncepcja wystawy wraz z określonym autorskim tematem przewodnim – krótka idea projektu oraz opis i uzasadnienie tematu projektu (2 strony), w języku polskim i angielskim**

TWIERDZA EUROPA

*Keep banging on the wall
Of Fortress Europe
2022, a new European order
Robot guards patrolling the border*

Asian Dub Foundation, Fortress Europe, 2003

Wystawa Łukasza Skąpskiego „Twierdza Europa” poświęcona jest granicom okalającym Europę. Mury, płoty i zasieki wznoszone są w ostatnich latach na coraz dłuższych fragmentach granic, zarówno pomiędzy krajami europejskimi jak i wzdłuż granic zewnętrznych strefy Schengen. Celem tych konstrukcji jest fizyczne uniemożliwienie dostania się do Europy uchodźcom. Wraz z kryzysem migracyjnym w Europie około 2015 roku zarówno liczba płotów jak ich długość na europejskich granicach zaczęła gwałtownie rosnąć.

Mury na granicach mają w Europie swoją ponurą historię, ale wraz z obaleniem Muru Berlińskiego, podpisaniem porozumienia Układu Schengen, procesem pokojowym w byłej Jugosławii oraz integracją europejską krajów Europy Wschodniej wydawać się mogło przez krótki moment historii, że fizyczne ściany na granicach na kontynencie Europejskim powoli odchodzą w przeszłość. Oczywiście, graniczne bariery istnieją i są budowane również na innych granicach niż krajów europejskich, wyznaczając podział na dzielnice, państwa, strefy – przywołać tu można mury w Irlandii Północnej, Stanach Zjednoczonych, Izraelu, Korei, Pakistan, etc.

Wystawa skupia się na murach w strefie Schengen. Umocnienia budowane wzdłuż umownych linii granicznych tworzą tytułową twierdzę. Określenie „Twierdza Europa” używane jest współcześnie, aby opisać reakcję wielu krajów na kryzys migracyjny. Wzmocnienie i uszczelnienie granic i niewpuszczenie uchodźców rozumiane są jako sposób na rozwiązanie problemu. Termin ma wydźwięk negatywny, gdyż rozwiązania za nim stojące są bezlitosne. Nagrany w 2003 utwór brytyjskiej grupy muzycznej Asian Dub Foundation zatytułowany Fortress Europe, będący krytyką europejskiej polityki migracyjnej profetycznie przewidywał, że w 2022 granice patrolowane będą przez roboty. Mury są ucieleśnieniem tego typu polityki. Są częścią potężnej infrastruktury granic zewnętrznych Unii Europejskiej, zarządzanej przez Frontex – Europejską Agencję Straży Granicznej i Przybrzeżnej, której główna siedziba mieści się w Warszawie.

Przyjrzenie się istniejącej i ciągle rozbudowywanej infrastrukturze na granicach strefy Schengen ujawnia skalę zjawiska.

Proponowana wystawa przygotowana jest specjalnie do Pawilonu Polonia. Wybór dziewięciu modeli murów granicznych artysta zrealizował i wystawiał wcześniej (m. in. na festiwalu fotografii w Arles czy na "Warszawie w budowie"), teraz zamierza stworzyć zbiór makiet obejmujący wszystkie istniejące mury czy płoty na granicach strefy Schengen. Na wystawę zbudowanych zostanie około 26 modeli architektonicznych ukazujących – bardzo dokładnie – fragmenty murów i płotów. Każda makieta obrazuje wycinek umocnień na innej granicy. Liczba tych umocnień ciągle się zmienia, jako że w niezwykle szybkim tempie budowane są nowe (np. planowany płot na granicy litewsko-białoruskiej). Ostateczna liczba makiet na wystawie będzie odzwierciedlała aktualny stan w chwili otwarcia Biennale.

Sposób ukazania problemu jest przewrotny – poprzez zimne, analityczne, pozbawione koloru, sztafażu i jakichkolwiek emocjonalnych upiększeń modele, instalacja zwracać ma uwagę widza na rozgrywający się nieustannie dramat i cierpienie uchodźców. Białe, wyczelowane modele mogą wydawać się obiektami estetycznymi i rzeźbiarskimi, de facto jednak są komunikatem o charakterze etycznym, podkreślając indyferentyzm mieszkańców Twierdzy.

Mający swoją kulminację w 2015 roku kryzys uchodźczy trwa, medialne doniesienia jednak koncentrują się ostatnio na doniesieniach o sytuacji światowej związanej z pandemią COVID-19. W wyniku globalnej epidemii, podróżowanie stało się o wiele trudniejsze lub zgoła niemożliwe. Na powrót wprowadzono kontrole graniczne oraz czasowe zakazy wjazdów do określonych krajów. W obliczu pandemii okazało się, że wróciły stare granice, również wewnątrz strefy Schengen. Po długim okresie lockdownów, kwarantanny i

zmieniających się nieustannie zasad dotyczących ograniczeń w przemieszczaniu się, towarzyszy nam rosnące poczucie klaustrofobii. W tej sytuacji przyjrzenie się infrastrukturze granic uświadamia nam, że dotychczasowa umowność wyznaczonych linii na mapie przerodziła się w przerażający proces budowania umocnień i związane z tym nieuchronnie odgradzanie się od reszty świata. Toczące się jednak w różnych częściach świata konflikty zbrojne nie ustały. Obserwujemy właśnie eksplozję wojny w Afganistanie, dramatyczne doniesienia medialne pokazują ludzi starających się za wszelką cenę przedostać za granicę. Przejęcie władzy przez Talibów doprowadzi do prześladowań ludności i eskalacji kryzysu uchodźczego.

Na wystawie prezentowana będzie jeszcze jedna praca, wideo „Europa” przygotowana specjalnie do Pawilonu Polskiego. Czarno-biały film w technologii wideo 4K pokaże pocztówkowe pejzaże charakterystyczne dla fotografii (jak choćby „fotografia ojczysta” Jana Bułhaka) oraz filmów z lat 30-tych czy 60-tych, sławiących piękno narodowych ojczyzn – którąkolwiek z ojczyzn miała by być ta, którą aktualnie oglądamy, włoska, niemiecka, polska, szwedzka, czy czeska. W wideo znajdą się typowe, pozbawione ludzi i komunikacyjnego zgiełku i w tym sensie puste, krajobrazy z różnych regionów europejskich krajów strefy Schengen.

Od lat 60-tych sytuacja demograficzna w krajach europejskich zmieniła się znacznie. Stolice państw Zachodu, takie jak Londyn, Paryż, Berlin, Rzym, Sztokholm, Amsterdam, Bruksela, Oslo, Kopenhaga, Madryt, Lizbona, z narodowych stały się metropoliami multi-kulturowymi. Miliony przychodźców z ubogiego Południa i Wschodu wspomagają ekonomie rozwiniętych państw europejskich siłą roboczą i intelektualną. Ujęcia filmu tylko pozornie będą folderowymi widokami sielskich krajobrazów z sympatycznych pocztówek z podróży – po chwili oglądania powinniśmy zdać sobie sprawę z nowego kontekstu społeczno-kulturowego tych widoków, z tego, że miejsca te w istocie stały się ojczystymi dla milionów nowych obywateli.

Wystawa pomyślana jest specjalnie do Pawilonu Polonia i kontekstu Międzynarodowej Wystawy Sztuki – Biennale. Pawilony narodowe na Biennale powielają podział świata na państwa i mimo międzynarodowego charakteru wydarzenia, nawet tu pozostajemy wciąż oddzieleni granicami. Łatwość przekraczania granic pawilonów narodowych kontrastuje z wymową makiet ukazujących mury i zasieki na europejskich granicach państwowych.

Wystawa łączy się – mimo że nie bezpośrednio – z tematem wystawy głównej, zaproponowanym przez Cecilie Alemani i wydaje się, że klika pytań, które stawia kuratorka 59. Międzynarodowej Wystawy Sztuki w Wenecji, jak najbardziej zbiega się z wątkami poruszonymi przez projekt „Twierdza Europa” – oto kilka z nich: jakie są nasze obowiązki względem innych ludzi, jakie są relacje pomiędzy ciałem a technologią, pomiędzy ludźmi, organizmami z którymi dzielimy nasz ekosystem a ziemią, oraz jak wyglądał by świat bez ludzi.

Puste i chłodne makiety o architektonicznym charakterze, ukazujące jedynie skomplikowane techniczne konstrukcje, mające fizycznie zatrzymać ludzkie ciała przemieszczające się poszukiwaniu lepszego życia, uruchamiają wyobraźnię i rodzą pytania o los tych ludzi, ale równocześnie uruchamiają coś więcej – ukazują świat podzielony abstrakcyjnymi liniami, które z wolna okazują się trwalsze niż moglibyśmy sądzić i radykalnie wpływają na Życie* zarówno przychodźców jak i ludzi trwających w swoich twierdzach.

*Stalowe płoty i zasieki wpływają nie tylko na ludzkie życie – w nienaturalny sposób fragmentaryzują europejskie ekosystemy doprowadzając do uniemożliwienia swobodnego przemieszczania się również dzikim zwierzętom. Kiedy granice między tym co ludzki i nieludzki przybierają fizyczną formę, pojawia się namysł nad wpływem wielokilometrowych umocnień granicznych na migracje zwierząt, który siłą rzeczy wprowadza do wystawy perspektywę myślenia międzygatunkowego. Zagadnienie to szczególnie łączy się z tematem głównej wystawy Biennale „The Milk of Dreams/Il latte dei sogni”.

- 3. streszczenie scenariusza wystawy – 2 strony, w języku polskim i angielskim**

TWIERDZA EUROPA

Wystawa wypełnia całą przestrzeń pawilonu. Zaraz po wejściu widz może pomyśleć, że wypełniające wnętrze jednakowej wielkości modele architektoniczne ustawione są dość przypadkowo i nierówno. Odstępy pomiędzy makietami nie są takie same a obiekty czasami pogrupowane są w skupiska a niekiedy stoją w oddaleniu zupełnie samotnie. Szybko można się jednak zorientować, że modele ustawione są zgodnie z geografią europejskich granic, których uproszczony konturowy kształt można po chwili dostrzec w białych liniach namalowanych na czarnej podłodze. Zgrupowania modeli znajdują się tam gdzie zgodnie z mapą rzeczywiście istnieje więcej murów, stojące oddzielnie makiety reprezentują graniczne konstrukcje, które są oddalone od innych.

Modele przedstawiają mury, płoty i zasieki na granicach europejskich w strefie Schengen. Precyzyjnie odwzorowana na makietach architektura granic pozbawiona jest koloru i jakiegokolwiek sztafażu. Wszystkie modele są białe, o kwadratowej podstawie 50x50cm, przykryte szklanymi kloszami. Ustawione są na jednakowych, prostych, ażurowych postumentach wykonanych z ocynkowanych kształtowników, używanych obecnie do konstrukcji płotów i zasieków granicznych. Surowy materiał stojaków kontrastuje z gładką, białą powierzchnią i precyzją wykonania makiet.

Przebieg przestrzeni pawilonu podzielona jest na cztery okrągłe wycinki map, południową-zachodnią, północną, centralną i południową-wschodnią Europę, w ten sposób, żeby mapy wypełniały całą przestrzeń pawilonu. Podłoga pokryta jest czarnym, jednolitym, przemysłowym linoleum lub gumową matą. Na tej powierzchni namalowane są na biało granice europejskiej strefy Schengen. Podłoga z konturową mapą inspirowana jest i przypomina nieco mapy konturowe używane niegdyś na lekcjach geografii w szkole. Linie odzwierciedlające granice namalowane są w taki sposób jak maluje się pasy lub oznaczenia na jezdni. Gwarantuje to trwałość oraz tworzy efekt wizualny, ponieważ farba odbija światło. Dzięki przemysłowej technologii odpornej na ścieranie malunek na podłodze nie wymaga specjalnej opieki, a ponieważ jest to technologia znana z chodników i jezdni, tak więc ewentualne ślady butów czy kurzu nie wydają się obce a stają się do pewnego stopnia częścią instalacji.

Nieregularne i z pozoru tylko chaotyczne rozłożenie makiet w przestrzeni Pawilonu, podyktowane fizyczną lokalizacją granicznych konstrukcji podkreśla umowność i abstrakcyjność przebiegu granic, skontrastowane z surową i przerażającą realnością zasieków, murów, płotów i zwojów drutu kolczastego.

Wystawa operuje kontrastami: natury i architektury, czerni i bieli, namacalności linii granicznych malowanych grubą warstwą przemysłowej farby na podłodze, po której przemieszczają się zwiedzający z „nietykalnością” misternie wykonanych makiet zabezpieczonych szklanymi kloszami.

W przestrzeni Pawilonu Polonia oprócz około 26 makiet (liczba będzie odzwierciedlała aktualny stan w chwili otwarcia Biennale) znajduje się praca wideo. Trwający ok. 30 min. film pod tytułem „Europa”, wyświetlany w pętli, ukazuje puste europejskie krajobrazy. Jest to osobna praca, ale zestawienie makiet i wideo z pejzażami powoduje, że w określonej perspektywie prace przypominają dioramę. Projekcja jest dużej skali, bez dźwięku, a wysokiej rozdzielczości czarnobiały obraz harmonijnie łączy się z monochromatycznymi mapą i makietami.

W przedsiönku pawilonu widnieje dopasowany do rozmiarów ścian namalowany tytuł wystawy oraz nazwisko artysty jak i kuratora oraz stopka z danymi osób realizujących projekt. Również w przedsiönku na ścianie obok znajduje się lista wszystkich murów granicznych z podaną dokładną lokalizacją i specyfikacją techniczną, czyli długość konstrukcji, materiał oraz dodatkowe zabezpieczenia - czy są druty kolczaste, żyłtkowe, czy są kamery, drony etc.

Wystawie towarzyszy publikacja pod redakcją artysty i kuratora, która jest integralną częścią projektu. Projekt graficzny wykonany jest przez tego samego projektanta lub projektantkę, która jest autorem lub autorką identyfikacji wizualnej wystawy.

Katalog składa się z dwóch części, pierwsza to „Atlas Granic”, ukazujący na mapach przebieg granic strefy Schengen oraz lokalizację wszystkich fizycznych barier przedstawionych na wystawie w formie makiet. Mapy zawierają całościowe ujęcia w większej skali, oraz zbliżenia obrazujące dokładnie regiony gdzie umocnień na granicach jest więcej lub są bardziej rozbudowane. Całość obiektywnie prezentuje istniejący stan oraz zawiera informacje o planowanych konstrukcjach.

Drugą część wydawnictwa stanowi zbiór tekstów napisanych przez zaproszonych autorów. Teksty są raczej krótkie i zróżnicowane – pozostają we wzajemnym kontraście. Książka zawiera zarówno artykuły naukowe, wywiady z osobami z doświadczeniem uchodźczym jak i eseje lub opowiadania. Wśród zaproszonych autorów i autorek: Magdalena Radomska, Zofia Janiszewska, Marcin Wicha, Andrzej Stasiuk.